Ilmiy tadqiqotlar va ularning yechimlari jurnali
Aoka guvohnoma № 323759 ISSN: 3060-4818

FUQAROLARNING DAVLAT VA JAMIYAT ISHLARIDA ISHTIROK ETISHNING KONSTITUTSIYAVIY ASOSLARI

Djuravev Farxod Eshboyevich

Sarbon universiteti “Huqiqiy fanlar” kafedrasi dotsenti

doi.org/10.5281/zenodo.20524762

Annotatsiya: Mazkur maqolada fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirok etish huquqining konstitutsiyaviy mazmuni, uning demokratik boshqaruv, xalq hokimiyatchiligi, fuqarolik jamiyati va jamoatchilik nazorati bilan uzviy aloqasi ilmiy-huquqiy jihatdan tahlil qilinadi. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi fuqaroga siyosiy jarayonlarning passiv kuzatuvchisi sifatida emas, balki davlat hokimiyatini shakllantirish, muhim qarorlar qabul qilinishiga ta’sir ko‘rsatish va davlat organlari faoliyatini nazorat qilish imkoniyatiga ega faol subyekt sifatida yondashadi. Maqolada ishtirok huquqining referendum, saylov, o‘zini o‘zi boshqarish, murojaat qilish, jamoatchilik nazorati, ochiqlik va raqamli muloqot mexanizmlari orqali ro‘yobga chiqarilishi yoritiladi. Kirish qismida Prezident Shavkat Mirziyoyev ilgari surgan “Xalq davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqqa xizmat qilishi kerak” tamoyili, “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi va Konstitutsiyani amalga oshirishga oid siyosiy-huquqiy yangilanishlar asosida mavzuning dolzarbligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, fuqarolar ishtiroki, xalq hokimiyatchiligi, saylov huquqi, referendum, jamoatchilik nazorati, fuqarolik jamiyati, mahalla, ochiqlik, huquqiy davlat.

КОНСТИТУЦИОННАЯ ОСНОВА УЧАСТИЯ ГРАЖДАН В ГОСУДАРСТВЕННЫХ И ОБЩЕСТВЕННЫХ ДЕЛАХ

Аннотация: В статье научно-правовым образом анализируется конституционное содержание права граждан на участие в управлении делами государства и общества, а также его связь с демократическим управлением, народовластием, гражданским обществом и общественным контролем. Конституция Республики Узбекистан в новой редакции рассматривает гражданина не как пассивного наблюдателя политических процессов, а как активного субъекта, способного участвовать в формировании государственной власти, влиять на принятие важных решений и контролировать деятельность государственных органов. В работе раскрываются механизмы реализации данного права через референдум, выборы, самоуправление, обращения, общественный контроль, открытость и цифровой диалог. Во введении актуальность темы обоснована принципом Президента Шавката Мирзиёева «Не народ должен служить государственным органам, а государственные органы должны служить народу», Стратегией «Узбекистан — 2030» и политико-правовыми преобразованиями, связанными с реализацией Конституции

Ключевые слова: Конституция, участие граждан, народовластие, избирательное право, референдум, общественный контроль, гражданское общество, махалля, открытость, правовое государство.

CONSTITUTIONAL BASIS OF CITIZENS' PARTICIPATION IN STATE AND SOCIETY AFFAIRS

Abstract: This artcie provlides a scientific and legal analysis of the constitutional content of citizens’ right to participate in state and public affairs and its close connection with democratic governance, popular sovereignty, civil society and public oversight. The Constitution of the Republic of Uzbekistan in its new edition treats the citizen not as a passive observer of political processes, but as an active subject capable of forming public authority, influencing important decisions and monitoring the

activities of state bodies. The article examines the implementation of this right through referendums, elections, self-government, petitions, public control, openness and digital dialogue. The introduction substantiates the relevance of the topic on the basis of President Shavkat Mirziyoyev's principle that "government agencies should serve the people, not the people serve government agencies," the Uzbekistan–2030 Strategy and the political and legal reforms related to the implementation of the Constitution.

Keywords: Constitution, citizen participation, popular sovereignty, electoral right, referendum, public oversight, civil society, mahalla, openness, rule of law.

Kirish

Fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirok etishi konstitutsiyaviy tuzumning eng muhim demokratik belgilaridan biridir. Bu huquq shaxsning siyosiy erkinligi, xalq hokimiyatchiligi va davlat organlarining xalq oldidagi hisobdorligini birlashtiradigan murakkab huquqiy institut sifatida namoyon bo‘ladi. Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida fuqarolarning jamiyat va davlat ishlarini boshqarishda bevosita hamda o‘z vakillari orqali ishtirok etish huquqi mustahkamlanib, uning o‘zini o‘zi boshqarish, referendumlar, davlat organlarini demokratik shakllantirish va davlat organlari faoliyati ustidan jamoatchilik nazorati orqali amalga oshirilishi aniq belgilangan. Mazkur norma fuqarolik ishtirokini faqat saylov kuni beriladigan ovoz bilan chegaralamaydi; u kundalik davlat boshqaruvi, mahalliy darajadagi qarorlar, qonun ijodkorligi, jamoatchilik muhokamalari va nazorat mexanizmlarini ham qamrab oladi.

Mavzuning dolzarbligi O‘zbekistonda konstitutsiyaviy islohotlar, ochiq davlat boshqaruvi va inson qadrini ulug‘lashga qaratilgan siyosiy-huquqiy yangilanishlar bilan bog‘liq. Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Xalq davlat idoralariga emas, balki davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak" degan tamoyil mamlakatda boshqaruv falsafasining markaziga inson, fuqaro va jamiyat manfaatlarini qo‘yadi. Davlat organlarining faoliyati ochiqligi, xalq bilan muloqot, murojaatlar bilan ishlash, mahalliy kengashlar vakolatlarini kuchaytirish, fuqarolik jamiyati institutlari bilan hamkorlik va normativ-huquqiy hujjatlar loyihalarini jamoatchilik muhokamasidan o‘tkazish amaliyoti mazkur tamoyilning institutsional ko‘rinishidir.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyani amalga oshirishga oid PF-67-son Farmonda Konstitutsiya Yangi O‘zbekiston strategiyasini ro‘yobga chiqarishning siyosiy-huquqiy asosi sifatida baholangan. "O‘zbekiston — 2030" strategiyasida mahalliy kengashlar faoliyatida jamoatchilik ishtiroki uchun sharoit yaratish, fuqarolik jamiyati institutlarini keng jalb qilish va mahalliy vakillik organlarining mustaqilligini oshirish vazifalari belgilangan. Bunday yondashuv davlat boshqaruvida vertikal buyruqbozlikdan ko‘ra maslahatlashuv, ochiqlik va ijtimoiy sheriklikni ustuvor qo‘yadi.

Metodologiya

Maqolada tizimli-huquqiy, qiyosiy-huquqiy, tarixiy-mantiqiy, institutsional va kontent-tahlil usullaridan foydalanildi. Tizimli-huquqiy yondashuv fuqarolar ishtiroki huquqini Konstitutsiya, saylov qonunchiligi, referendum instituti, mahalliy davlat hokimiyati, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari, jamoatchilik nazorati va axborot ochiqligi bilan bog‘liq normalar majmuasi sifatida o‘rganishga imkon berdi. Qiyosiy-huquqiy usul orqali Yevropa davlatlarida shakllangan ishtirokchi demokratiya, ochiq parlament, mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish va ombudsman institutlari tajribasi MDH makonidagi konstitutsiyaviy amaliyot bilan solishtirildi. Tarixiy-mantiqiy metod O‘zbekistonda fuqarolar ishtiroki huquqining mustaqillik davridagi evolyutsiyasini, xususan, 1992-yilgi konstitutsiyaviy modeldan 2023-yilgi yangi tahrirdagi konstitutsiyaviy modelgacha bo‘lgan rivojlanish bosqichlarini izohlashga xizmat qildi.

Yevropa ilmiy maktabida J. Habermasning kommunikativ harakat va jamoatchilik sohasi haqidagi qarashlari fuqarolar ishtirokini davlat qarorlarining legitimligini oshiruvchi muloqot maydoni sifatida talqin qiladi. R. Dahl demokratiyani siyosiy raqobat va ishtirok darajasi bilan bog‘laydi, A. de Tokvil esa mahalliy o‘zini o‘zi boshqarish va fuqarolik birlashmalarini demokratiya maktabi sifatida baholaydi. R. Putnam ijtimoiy kapital, ishonch va hamkorlik fuqarolik faolligini kuchaytirishini asoslaydi. N. Bobbio huquqiy davlatda hokimiyat chegaralangan, fuqarolar esa qarorlar ustidan nazorat o‘rnata oladigan sharoitda demokratiya barqaror bo‘lishini ko‘rsatadi.

MDH olimlari orasida V.E. Chirkin davlat hokimiyati va xalq suverenitetining konstitutsiyaviy mexanizmlarini, S.A. Avakyan konstitutsiyaviy huquqlar tizimida siyosiy huquqlarning o‘rnini, M.V. Baglay huquqiy davlat va konstitutsiyaviy kafolatlarning mazmunini, V.V. Lazarev esa huquqiy norma va ijtimoiy munosabatlar o‘rtasidagi bog‘liqlikni tahlil qilgan. Bu ishlarda fuqarolar ishtiroki davlat hokimiyatining demokratik legitimatsiyasi, jamiyatning siyosiy irodasini ifodalash va davlat organlari faoliyatini cheklovchi nazorat mexanizmi sifatida yoritiladi.

O‘zbekiston huquqshunosligida A.X. Saidov, H.T. Odilqoriyev, Z.M. Islomov, A. Jo‘rayev, M. Rustamboyev kabi olimlarning konstitutsiyaviy huquq, inson huquqlari, xalq hokimiyatchiligi, parlamentarizm va fuqarolik jamiyati borasidagi ilmiy ishlari mazkur mavzuning milliy nazariy asosini tashkil etadi. Prezident Shavkat Mirziyoyev asarlarida davlat organlari xalq bilan muloqot qilishi, har bir qaror xalq manfaatiga xizmat qilishi va jamiyat islohotlarning tashabbuskori bo‘lishi kerakligi haqidagi g‘oyalar fuqarolar ishtirokining siyosiy-falsafiy poydevorini mustahkamlaydi.

Tadqiqotlar va tahlil

Tahlil shuni ko‘rsatadiki, fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtiroki bir nechta o‘zaro bog‘liq konstitutsiyaviy kanallar orqali amalga oshadi. Birinchi kanal — bevosita demokratiya shakllari, ya’ni referendum, umumxalq muhokamasi va fuqarolarning muhim davlat masalalari bo‘yicha o‘z munosabatini bildirish imkoniyatidir. Referendum instituti xalq suverenitetining eng yuqori ifodalaridan biri bo‘lib, fuqarolarning Konstitutsiya va strategik ahamiyatga ega masalalar bo‘yicha bevosita qaror qabul qilishida namoyon bo‘ladi. 2023-yilda yangi tahrirdagi Konstitutsiyaning referendum orqali qabul qilingani ushbu institutning davlat va jamiyat hayotidagi konstitutsiyaviy ahamiyatini yaqqol ko‘rsatdi.

Natija va muhokama

O‘rganilgan normativ-huquqiy hujjatlar va ilmiy yondashuvlar asosida fuqarolar ishtirokining konstitutsiyaviy modeli quyidagi asosiy yo‘nalishlarda namoyon bo‘lishi aniqlandi.

№	Yo‘nalish	Mazmuni
1	Konstitutsiyaviy kafolat	Fuqarolarning bevosita va vakillari orqali ishtirok etish huquqi siyosiy huquqlar tizimining markaziy elementi sifatida mustahkamlangan.
2	Demokratik institutlar	Referendum, saylov, mahalliy kengashlar va o‘zini o‘zi boshqarish organlari fuqarolar irodasini ifodalashga xizmat qiladi.
3	Jamoatchilik nazorati	Davlat organlari faoliyatining ochiqligi, hisobdorligi va qonuniyligini ta’minlashda fuqarolik jamiyati institutlari ishtirok etadi.
4	Raqamli muloqot	Elektron murojaat, ochiq muhokama va davlat xizmatlari platformalari ishtirokni tezkor, shaffof va qulay

		qiladi.
5	Rivojlanish vazifasi	Huquqiy madaniyat, real javobgarlik, axborotga erkin kirish va mahalliy vakillik organlari mustaqilligini kuchaytirish talab etiladi.

Natijalar fuqarolar ishtiroki konstitutsiyaviy demokratiyaning faqat deklarativ elementi emasligini ko‘rsatadi. U davlat hokimiyatining manbai xalq ekanini amaliy jihatdan tasdiqlaydi. Agar fuqaro saylovda ovoz bersa, jamoatchilik muhokamasida fikr bildirsa, mahalla yig‘inida tashabbus ko‘rsatsa, davlat organiga murojaat qilsa yoki jamoatchilik nazorati tadbirida qatnashsa, u konstitutsiyaviy huquqini turli shakllarda ro‘yobga chiqaradi. Demak, ishtirok huquqi ko‘p qatlamli va uzluksiz jarayondir.

Muhokama jarayonida uchta muhim masala ajralib chiqadi. Birinchisi — huquqiy kafolat va amaliy mexanizm o‘rtasidagi muvofiqlik. Konstitutsiyada belgilangan huquqlar maxsus qonunlar, ma’muriy tartiblar, byudjet ochiqligi, majlislar shaffofligi va jamoatchilikka axborot berish majburiyatlari bilan ta’minlanmasa, ular yetarli darajada ishlamaydi. Ikkinchisi — fuqarolarning huquqiy va siyosiy madaniyati. Ishtirok huquqidan samarali foydalanish uchun fuqaro o‘z huquqini, murojaat qilish tartibini, jamoatchilik nazorati shakllarini va saylangan vakillar oldidagi talablarni bilishi zarur. Uchinchi masala — davlat organlarining javobgarligi. Davlat idorasi fuqaroni tinglashi, murojaatga asosli javob berishi, muhokama natijalarini inobatga olishi va o‘z faoliyati bo‘yicha jamoatchilikka hisobot berishi kerak.

Xulosa

Fuqarolarning davlat va jamiyat ishlarida ishtirok etish huquqi O‘zbekiston konstitutsiyaviy tuzumining demokratik mohiyatini belgilovchi asosiy siyosiy-huquqiy institutlardan biridir. Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada mazkur huquqning bevosita va vakillik shakllari bilan bir qatorda o‘zini o‘zi boshqarish, referendum, davlat organlarini demokratik shakllantirish va jamoatchilik nazorati orqali amalga oshirilishi belgilanganligi xalq hokimiyatchiligi g‘oyasini amaliy mexanizmlar bilan bog‘laydi. Bu huquq fuqaroga davlat boshqaruvi jarayonida kuzatuvchi emas, balki tashabbuskor, talabchan va mas’uliyatli ishtirokchi sifatida maydonga chiqish imkonini beradi.

Maqola doirasidagi tahlil fuqarolar ishtirokining konstitutsiyaviy asoslari bir nechta darajada namoyon bo‘lishini ko‘rsatdi. Birinchi daraja — siyosiy legitimatsiya bo‘lib, u saylovlar va referendumlar orqali davlat hokimiyati organlarini xalq irodasiga bog‘laydi. Ikkinchi daraja — mahalliy va ijtimoiy ishtirok bo‘lib, mahalla, jamoatchilik muhokamasi, fuqarolar yig‘inlari va hududiy tashabbuslar orqali aholi ehtiyojlarini boshqaruv qarorlariga yaqinlashtiradi. Uchinchi daraja — nazorat va hisobdorlik bo‘lib, jamoatchilik nazorati, ochiq ma’lumotlar, ommaviy axborot vositalari va nodavlat notijorat tashkilotlari faoliyati orqali davlat organlari faoliyatining shaffofligini ta’minlaydi. To‘rtinchi daraja — raqamli ishtirok bo‘lib, elektron murojaatlar, onlayn muhokamalar va davlat xizmatlari portallari orqali fuqarolarning vaqt va masofadan qat’i nazar davlat bilan muloqot qilishini osonlashtiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. (2023). Yangi tahrir. Qonunchilik ma’lumotlari milliy bazasi.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-67-son Farmoni. (2023). Yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo‘yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to‘g‘risida.

3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining PF-158-son Farmoni. (2023). “O‘zbekiston — 2030” strategiyasi to‘g‘risida.

4. O‘zbekiston Respublikasining “Jamoatchilik nazorati to‘g‘risida”gi O‘RQ-474-son Qonuni. (2018).

5. Mirziyoyev, Sh. M. (2017). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent.

6. Mirziyoyev, Sh. M. (2020). O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. Toshkent.

7. Saidov, A. X. (2021). Inson huquqlari bo‘yicha xalqaro huquq. Toshkent: Inson huquqlari bo‘yicha milliy markaz.

8. Odilqoriyev, H. T. (2019). Konstitutsiyaviy huquq. Toshkent: TDYU nashriyoti.

9. Islomov, Z. M. (2018). Davlat va huquq nazariyasi. Toshkent: Adolat.

10. Habermas, J. (1996). Between Facts and Norms: Contributions to a Discourse Theory of Law and Democracy. Cambridge: MIT Press.

11. Dahl, R. A. (1989). Democracy and Its Critics. New Haven: Yale University Press.

12. Tocqueville, A. de. (2000). Democracy in America. Chicago: University of Chicago Press.

13. Putnam, R. D. (1993). Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. Princeton: Princeton University Press.

14. Bobbio, N. (1987). The Future of Democracy. Minneapolis: University of Minnesota Press.